

Toghchán 1969

Bliain Chearta Sibhialta na Gaeltachta

Donncha Ó hEallaithe

Caoga bliain ó shin, bunaíodh Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta i gCois Fharraige. San alt seo cuireann Donncha Ó hEallaithe síos ar an gcaoi a bunaíodh an Ghluaiseacht agus ar an dtoghchán inar sheas Peadar Mac an Iomaire mar iarrthóir ar son Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta.

Ag cruinniú poiblí a tionóladh i mí na Márta 1969 i Seanscoil Sailearna, bunaíodh Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta, eagraíocht radacach, le haidhmeanna radacacha uaillmhianacha faoi cheannas glún óg a raibh oideachas orthu agus iad misniúil.

I nGaeltacht Chonamara bhí glún óg muiníneach tagtha in inmhe ag deireadh na seascaidí. Bhí oideachas orthu, a thug deis dóibh fanacht sa mbaile seachas dul ar imirce, ach theastaigh caighdeán maireachtála níos fearr uathu. Ag an am ní raibh uisce reatha sna tithe i gCois Fharraige mar shampla, agus bhí na bóithre go dona. Picéid agus agóidíocht an modh oibre a bhí ag an eagraíocht nua, mar a bhí sa bhfairsing i measc an ghlún lenar bhain siad ar fud an domhain. Bhíodar réidh le dúshlán a thabhairt do na húdaráis.

Fianna Fáil a bhí i réim i nGaeltacht Chonamara. Dá mbeadh bóthair le deisiú, nó céibh le déanamh, nó scéim uisce le ceadú nó cead pleanála le fáil trí Mír 4 is faoi Fhianna Fáil a fhágtaí an cheist ag súil leis go mbeadh an Comhairleoir Contae nó an Teachta Dála áitiúil in ann an cás a réiteach. B'shin an córas cumhachta, bunaithe ar fhabhar, a choinnigh Fianna Fáil i réim. Ach, má bhí an chumhacht ag Fianna Fáil, nach ar an bpáirtí agus a chuid ionadaithe a bhí an locht go raibh ceantar Chonamara fágtha ar an ngannchuid, gan seirbhísí bunúsacha ar nós uisce reatha agus gan mórán fostaíochta ann a choinneodh daoine sa mbaile?

Bunú Chumann Forbartha Chois Fharraige ar an gCnoc i 1966, an chéad dúshlán a tugadh do chóras an fhabhair. Bhí an Cumann Forbartha in ann brú díreach a chur ar an státchóras, neamhspleách ó na Teachtaí Dála agus na Comhairleoirí áitiúla. Ní hiontas ar bith go raibh baint mhór ag baill an Chumann Forbartha le bunú Ghluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta.

An Picéad ar Theach Furbo

Fógraíodh sa gCuradh Connachtach go mbeadh an clár *Quicksilver* á thaifead ag Teilifís Éireann i dTeach Furbo (Óstán Chois Fharraige mar atá anois air) ar an 18 Márta 1969. Rith an smaoineamh le hUachtarán Chonradh na Gaeilge, Maolsheachlainn Ó Caollaí, go mba cheart picéad a chur ar an óstán. Rinne Peig Ní Choincheanainn ó Sháile Chuanna (beanchéile Mhaolsheachlainn ina dhiaidh sin), agus a bhí ar Choiste Gnó an Chonartha, teagbháil le Pádraig Ó Coincheanainn, fear a bhí bainteach le Cumann Forbartha Chois Fharraige agus le hEagras na Gaeltachta. Tugadh cruinniú beag le chéile deireannach san oíche i dteach athair Pheig ag a raibh Tomás Ó Ráighne, Peadar Mac an Iomaire agus Pádraig Ó Coincheanainn ó Chumann Forbartha Chois Fharraige i láthair, chomh maith le Peig í féin agus Uinsionn Ó hArdagáin, timire le Conradh na Gaeilge. Beartaíodh an picéad a chur ar *Quicksilver*.

Ba dheacair picéad a eagrú ag an am. Ní raibh fón baile ag mórán, gan caint ar fhón póca ná idirlíon. Thaisteal Pádraig Ó Coincheanainn agus Peig thart ar dhaoine i gConamara, ag iarraidh orthu dul ar an bpicéad taobh amuigh de Theach Furbo. Cé go raibh an aimsir uafásach idir gaoth agus báisteach leanúnach, bhí thart ar 70 duine ar an bpicéad.

Scaipeadh bileog, réitithe ag an gConradh, ag míniú go raibh an picéad eagraithe ag 'muintir Chois Fharraige agus Chonradh na Gaeilge ar son cearta mhuintir na Gaeltachta mar phobal agus i gcoinne gníomhaíochtaí, ranna agus forais stáit atá ag brú Béarla mar phríomhtheanga ar mhuintir na Gaeltachta'.

D'éirigh le ceathrar fáil isteach - Joe Steve Ó Neachtain, Seosamh Ó Cuaig, Timín Joe Tim Ó Curraidhín agus an fonnadóir Tomás Ó Neachtain. Shuigh siad sa lucht éisteachta gur thosaigh an clár. Joe Steve a sheas suas i dtosach ag cur isteach ar fhear

Gréasán na Meán

Ceann de Ghréasáin foghlama Skillnet Ireland is ea Gréasán na Meán Skillnet. Gréasán meán cruthaitheach muid atá ar fáil le traenáil agus uasoiliúint a thairiscint, a fhoinsiú, a thacú agus a pháirtmhaoiniú san áit agus ag an am a dteastaíonn sé uait.

Beidh treoir le fáil agat faoi aon riachtanais, ceisteanna nó roghanna maoinithe atá ar fáil ón gcur chuige solúbtha cuimsitheach atá againn agus ónár bhfoireann eolasach. Tabharfaimid cabhair duit ar aon bhealach is féidir linn, chun a chinntiú go mbainfear amach na torthaí is fearr duit féin, dod fhoireann agus dod ghnó.

Tar chun cainte linn féachaint céard a bheidh muid in ann a bhaint amach le chéile.

Tuilleadh eolas: 091 558400 r-phoist: info@greasannamean.ie
www.greasannamean.ie

Tá Gréasán na Meán Skillnet cómhaoinithe ag Skillnet Ireland agus ag ballchuideachtaí. Tá Skillnet Ireland maoinithe ón gCiste Náisiúnta Oiliúna tríd an Roinn Oideachais agus Scileanna.

Gréasán na Meán is co-funded by Skillnet Ireland and member companies. Skillnet Ireland is funded from the National Training Fund through the Department of Education and Skills.

An Roinn Oideachais
agus Scileanna
Department of
Education and Skills

An picéad taobh amuigh de Theach Furbo, ar an 18 Márta 1969, nuair a bhí an clár Quicksilver á thaifeadadh. [Le caoinchead ón gCuradh Connachtach]

na gceisteanna, Bunny Carr. Ansin labhair Timín Joe Tim. Cuireadh fios ar na Gardaí. Dúirt Seosamh Ó Cuaig go n-imeoidís amach go síochánta as a stuaim féin, os rud é go raibh an pointe déanta acu agus shiúil an ceathrar amach le castáil leis an ngrúpa ar an bpicéad, a bhí fliuch báite faoin am seo.

Ón mbosca fóin ar an Spidéal, d'éirigh le Peig Ní Choinceanainn ráiteas a chur chuig na nuachtáin agus tugadh poiblíocht náisiúnta don phicéad an chéad lá eile. Foilsíodh litir ó Sheosamh Ó Cuaig ar an *Irish Times* ar an 24 Márta, 1969, faoin teideal 'Quicksilver' a chríochnaigh leis an abairt: "Agus daoibhse, a chairde dílse, idir shagairt, dhochtúir, fhir agus mhná a d'fhan go dtí an deireadh faoin doirteadh báistí; níl anseo ach tús." B'fhíor dhó.

Bunú na Gluaiseachta

Sular scaip lucht an phicéid, socraíodh cruinniú a thabhairt le chéile an Domhnach dár gcionn, 23 Márta, i Scoil Náisiúnta an Chnoic, Seanscoil Sailearna anois. Bhí an áit pacáilte¹. Peadar Mac an Iomaire a bhí sa gcathaoir agus socraíodh Gluaiseacht Chearta Síbhialta na Gaeltachta a bhunú.

B'as Paróiste an Chnoic na hoifigigh a roghnaíodh: Peadar Mac an Iomaire, Ruaidhrí Ó Tuathail, Pádraig Ó Coincheanainn, Tomás Ó Ráighne, Joe Steve Ó Neachtain agus Maidhc Beag Ó Fátharta. Roghnaíodh

na hionadaithe seo a leanas: Joe Sheáinín Ó Tuairisg (Carna - an áit a raibh cónaí air ag an am); Seosamh Ó Cuaig (Cill Chiaráin); Tomás Ó Conaire (Ros Muc); Josie Ó Giobúin (Camas); Coilmín Tom Ó Donncha (Tír an Fhia); Ruairí Ó Conchúir (Leitir Móir); Willy Pháidín Mac Donncha (An Cheathrú Rua); Micheál Mac an Iomaire (Ros an Mhíl) agus Pádraig Willy Mac Donncha (Na Mine). Ní raibh aon duine ainmnithe ón Spidéal, ó Leitir Mhealláin ná ó na Forbacha, do réir mo thuisceana.

Aidhmeanna na Gluaiseachta

Socraíodh cruinniú eile a thabhairt le chéile i nDoire an Fhéich ag ar socraíodh na haidhmeanna seo a bheith ag an ngluaiseacht nua:

1. Údarás Áitiúil Pleanála agus forbartha le freastal ar Ghaeltacht Chonamara, na baill tofa go daonlathach.
2. Cosc a chur le hImirce.
3. Deireadh le díol mhaoin an phobail go neamhshrianta le fiontraíthe.
4. Aistriú cheanncheathrú na n-eagras Gaeilge go dtí an Ghaeltacht.
5. Tabhairt ar ais na gceart iascaireachta – farraige agus intíre – don phobal.
6. Plean cuimsitheach oideachais don cheantar.
7. Mionscrúdú a dhéanamh ar an bplean 'Iosrael in Iar-Chonnachta'.²

1 Tuairiscíodh sa nuachtán INNIU go raibh 90 duine i láthair.

2 Básmaoineamh 'Iosrael in Iar-Chonnachta', acuireadh os comhair an phobail don chéad uair in alt scríobh Deasún Fennells abhfhorlíonadh speisialta a d'fhoilsigh an *Irish Times* ar an 21 Eanáir 1969, i gcuimhne ar tionól na Chéad Dála 50 bliain roimhe sin. San alt, dúradh go raibh teipthe ar Athbheochan na Gaeilge oiread is sráid amháin i mBaile Átha Cliath a iompú ar an nGaeilge agus ba é an rud

Seirbhís iomlán raidió do
phobal Chonamara
Seacht lá na Seachtaine

Nuacht agus cúrsaí reatha, siamsaíocht,
ceol, spórt, aifreann, fógraí ...

rte.ie/rnag | @RTERnaG | /RTERnaG
t +353 91 506677

An Coimisinéir Teanga

www.coimisineir.ie

An Spidéal, Gaillimh, Éire

FÓN: 091 504 006 / 1890 504 006

RÍOMHPHOST: eolas@coimisineir.ie

 [@ceartateanga](https://twitter.com/ceartateanga)

Ag cosaint cearta teanga

8. Stáisiún raidió do Ghaeilgeoirí na tíre ar fad sa Ghaeltacht.

Scaipeadh bileog le liosta na n-aidhmeanna taobh amuigh de na séipéil i gConamara. Seosamh Ó Cuaig agus Ruaidhrí Ó Tuathail, na hainmneacha a cuireadh ar an mbileog a scaipeadh.

Bhí grúpa tacaíochta láidir ag an ngluaiseacht nua i mBaile Átha Cliath: Mary Ann Val Ní Fhlathartaigh ón gCeathrú Rua, na deartháireacha Ruaidhrí agus Seán Ó Tuairisg ón Lochán Beag; Cian Ó hÉigeartaigh agus a dheirfiúr Aoileann; Caitlín Maude ó Ros Muc; Treasa Ní Loideáin ó Roisín na Mainiach agus an scríbhneoir agus an poblachtánach, Máirtín Ó Cadhain.

Briseadh leis an gConradh

Bhí Uachtarán Chonradh na Gaeilge, Maolsheachlainn Ó Caollaí, i láthair ag an gcruinniú ag ar bunaíodh an Ghluaiseacht i Scoil an Chnoic ach go gairid ina dhiaidh sin fuair sé litir ó Ruaidhrí Ó Tuathail, Rúnaí na Gluaiseachta, a thug le fios nach mbeadh aon fháilte roimhe a thuilleadh ag ócáidí ná ag cruinnithe de chuid na heagraíochta. Conradh na Gaeilge ba chúis le heagrú an phicéid ar Theach Furbo, as ar eascair bunú na gluaiseachta nua, ach briseadh an nasc leis an gConradh, ar eagla go gceapfaí nach raibh sa nGluaiseacht ach eagraíocht Ghaeilge, mar a soiléiríodh go poiblí i litir a foilsíodh sa Churadh Chonnachta faoin teideal 'Civil Rights and Gaelic League'.³

D'éirigh leis an nGluaiseacht raidhse poiblíochta ar an gclár teilifíse FÉACH, sa dá nuachtán seachtainiúil Gaeilge, INNIU agus AMÁRACH, ar an iris COMHAR ach chomh maith le sin sna nuachtáin náisiúnta.

Toghchán 1969

Glaodh olltoghchán mí na Bealtaine 1969 agus shocraigh an Ghluaiseacht iarrthóir a chur chun cinn, Peadar Mac an Iomaire ón gCnoc. Thug an toghchán deis íontach don Ghluaiseacht aird náisiúnta a tharraingt ar na éilimh agus na gearáin a bhí ag dó na geirbe den ghlún óg radacach i nGaeltacht Chonamara. Nuair a fógraíodh an toghchán bhí an

a bhí le déanamh, dar leis, ná saol nua-aimseartha trí Ghaeilge a chruthú i nGaeltacht Chonamara, mar a rinne na Giúdaigh sa bPailistín. Le seo a chur i gcrích, bunaíodh eagraíocht ar a tugadh 'Iar-Chonnachta 1985' ar a raibh Seosamh Ó Cuaig ina Rúnaí ach níor mhair an eagraíocht ach bliain. Cé go raibh aitheantas tugtha don phlean 'Iosrael in Iar-Chonnachta' i measc aidhmeanna na gluaiseachta, is mó naimhdis ná tacaíochta a fuair Fennell ó bhaill na Gluaiseachta ag cruinnithe a eagraíodh leis an bplean a mhíniú.

3 Ainmneacha Ruaidhrí Ó Tuathail agus Seosamh Ó Cuaig a bhí leis an litir, 'thar ceann na gluaiseachta'. Bhí cúig phointe liostáilte a thug le fios (i) nach raibh Conradh na Gaeilge 'in any way tied to the Gluaiseacht and in no way influences the actions or policies of the Gluaiseacht'; (ii) nach eagraíocht eile Gaeilge é an Ghluaiseacht ach eagraíocht atá ag plé le pobal na Gaeltachta 'as a community'; (iii) go raibh ionadaithe na gluaiseachta, seachas duine amháin, ina gcónaí sa Ghaeltacht; (iv) gurb í an Ghaeilge teanga oibre na Gluaiseachta agus (v) cé go bhfuil bileoga na Gluaiseachta i nGaeilge, ní eagraíocht Ghaeilge í."

4 Níl sé soiléir cé a smaoinigh ar Pheadar Mac an Iomaire mar iarrthóir, ach aimsir na Cásca '69 tháinig daoine chuige, Seán Ó Tuairisg ón Lochán Beag ina measc, ag iarraidh air seasamh san olltoghchán nach raibh fógartha fós. Seans gurbh é Ó Cadhain a d'iarr ar Ó Tuairisg ceist a chur ar Pheadar seasamh. Do réir tuairisce san Irish Times (31 Márta 1969) bhí Misneach den barúil go mba cheart d'iarrthóirí dul san iomaíocht in aghaidh Fhianna Fáil san olltoghchán, mar a bhí molta ag Ó Cadhain sa phainfléad Irish Above Politics [1964].

Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta AIDHMEANNA

1. Udarás áitiúil pleanála

agus forbartha d'íarchonnachta—Gaeltacht Chonamara —ar a mbeidh baill tofa as gach ceantar.

Tuigimid go bhfuil fadhbanna sóisialta, eacnamaíochta agus cultúrtha ag an gceantar seo nach bhfuil ag an gcuid eile den chontae agus gur údarás áitiúil is fearr a láimhseodh iad.

2. Cosc a chur leis an imirce

—tá laghdú 5,000 tagtha ar líon mhuintir íarchonnachta le 10 mbliana anuas agus creidimid nach bhfuil iarracht shásúil déanta ag na húdaráis chun an fhadhb scannalach seo a leigheas.

3. Deireadh le díol mhaoin an phobail

go neamhsrrianta le fiontraithe, mar go bhfuil leas an chomhiuadair níos tábhachtaí ná ábharachas an duine phríobháidigh.

Ina theannta sin, nach gcaithfí airgead sáit ar an dream seo atá ag cabhrú le creimeadh an tsaoil Ghaelaigh.

4. Aistriú cheanncheathrú na n-eagras

Gaeilge go dtí an Ghaeltacht—thiar, thuaidh nó theas.

5. Tabhairt ar ais na gceart iascaireachta—

farraige agus intíre—don phobal i gcoitinne, mar is dual.

6. Plean cuimsitheach oideachais

don cheantar a sholáthróidh dá riachtanais.

7. "Iosrael in íarchonnachta"—

mionscrúdú a dhéanamh ar an bplean seo.

8. Stáisiún raidió do Ghaeilgeoirí

na tíre ar fad sa Ghaeltacht.

Arna shíniú thar ceann na Gluaiseachta ag:

SEOSAMH Ó CUAIG,
RUAIDHRÍ Ó TUATHAIL.

FIN-MAYO NEWS.

An Cháipéis Bhunaidh

réamhobair déanta cheana le Peadar Mac an Iomaire a ainmniú mar iarrthóir le seasamh i nGaillimh Thiar.⁴

Bhí Peadar 24 bliain d'aois ag an am agus ag múineadh sa nGairmscoil i dTuaim, baile ina raibh roinnt eile de cheannairí na Gluaiseachta ag teagasc chomh maith. An-iarrthóir a bhí ann: ina Rúnaí ar Chumann Forbartha Chois Fharraige; ina chathaoirleach bunaidh ar Ghluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta; cainteoir poiblí cumasach

Fáilte go Coláiste Lurgan

Gaeilge gan dua
i gceartlár na Gaeltachta

Indreabhán, Co. na Gaillimhe
Fón 091 593182

Tigh Cualáin

Teach Ósta & Lóistín

Coill Rua,

Indreabhán,

Co. na Gaillimhe.

Fón: +353 91 553609

tichualain@gmail.com

www.tighchualain.com

a bhí ábalta a chuid argóintí a chur os comhair an phobail agus bhí an sloinne céanna aige le Joe Mór Mac an Iomaire, Comhairleoir Chontae ó cheantar Ros an Mhíl, a fuair bás tobann ag cruinniú den Chomhairle Chontae, i dtús an Aibreáin 1969⁵. An lá a fógraíodh an toghchán, bhí cruinniú an oíche chéanna ag baill na gluaiseachta le tús a chur leis an bhfeachtas toghchánaíochta ba spéisiúla i gConamara ó 1919. Chuir an sagart áitiúil, an tAthair Seán de Bláca, a ainm le foirm ainmniúcháin Pheadair.

An Feachtas Toghchánaíochta

Thug Dónall Ó Móráin, Ceannasaí Gael Linn, seic £200 dóibh le haghaidh an fheachtais agus d'íoc Gael Linn as póstaí a phriontáil. Cuireadh Coiste Tacaíochta ar bun i mBaile Átha Cliath ar a raibh Máirtín Ó Cadhain, Seán Ó Laighin agus Seán Ó Tuairisg ina rúnaithe air. San iris Comhar (Meitheamh 1969), iarradh ar léitheoirí tacaíocht a thabhairt do Pheadar le síntiús a thabhairt agus iarradh ar dhaoine dul siar le cabhrú leis an bhfeachtas, rud a rinne go leor⁶.

Bailíodh idir £500 agus £600 isteach mar shíntiús, an chuid is mó de i mBaile Átha Cliath. Ba mhór an méid é, mar a chéile le thart ar €10,000 in airgead 2019. Deireadh seachtaine amháin, tháinig an sean-phoblachtánach Peadar O' Donnell go Cois Fharraige in éindí le Máirtín Ó Cadhain le comhairle a thabhairt faoin mbealach ab fhearr le croí a chur sa bhfeachtas agus le canbhásáil a dhéanamh go héifeachtach.

Chuir an tAthair Ó Móráin Halla na Tulaí ar fáil saor in aisce le húsáid mar cheanncheathrú an fheachtais i gConamara agus osclaíodh oifig i nGaillimh i Sráid Doiminic. Déanadh canbhásáil cuimsitheach i nGaillimh, faoi stiúir Joe Mc Garry⁷ ó Mhaigh Eo agus faoi Frank Flannery⁸ ó Bhaile Átha an Rí. Chabhraigh sé le Peadar nach raibh aon iarrthóir ag Sinn Féin i dtoghchán '69. Ní dhearna sé aon dochar ach an oiread go raibh Fursey Breathnach⁹ sásta a thacaíocht a thabhairt.

'Gaillimh Thiar'

Sna chúig pointe a bhí luaite ina bhileog toghcháin ag Mac an Iomaire, ní raibh aon chaint ar an nGaeilge, beag ná mór. 'Obair sa mbaile'; 'Tithe do chuile dhuine'; 'Cearta Uisce agus Talamh'; 'Seirbhís Sóisialta Ceart gan Fábhar'; agus an ceann ba thábhachtaí 'Údarás Forbartha agus Pleanála do Chonamara'. Ní raibh 'Stáisiún Raidió do Ghaeilgeoirí' luaite ná 'Aistriú cheanncheathrú na nEagras Gaeilge go dtí an Ghaeltacht', dhá aidhm a bhí ag Gluaiseacht Chearta

5 Fuair Joe Mór 1,640 vóta i nGaillimh Thiar nuair a sheas sé in olltoghchán 1961 le geansaí Chlann na Poblachta air. Bhí smeadar gaoil aige le Peadar Mac an Iomaire.

6 I measc na ndaoine a chuaigh siar bhí Alan Titley, Séamas Ó Tuathail, Seán Ó Beacháin, Pádraig Ó Snodaigh, Seán Ó hÉalaí chomh maith leis an Ollamh Máirtín Ó Cadhain.

7 Bhí Joe Mac Garry ina Príomhoide ina dhiaidh sin ar Ceardcholáiste Thrá Lí.

8 Bhí Frank Flannery ina chomhairleoir polaitíochta ar feadh na mblianta le Fine Gael ag leagan amach stráitéis toghchánaíochta dóibh.

9 Bhí ardmheas ar Fursey Breathnach i gCathair na Gaillimhe mar geall ar a chuid oibre leis na ceardchumann sna monarchain nua i nGaillimh. Ba mac é le Michael Walsh, The Old Malt, a mharaigh na Dúchrónaigh i nGaillimh 1920.

Cumann Cearta Sibhialta na Gaeltachta

CRUINNÍÚ MÓR POIBLÍ

i

SCOIL AN CHNUIC, COIS FHARRAIGE

DÉ DOMHNAIGH, 23—3—1969

ag a 3.00 p.m.

CEARTA DAONNA

- (1) Saothrú a chur ar fáil ins an mbaile.
- (2) Nach stopfadh do dhul chun cinn do chuid dole ort.
- (3) Scéim Uisce.
- (4) Strainséaraí ag fáil urláimh ar a bhfuil fanta ins an nGaeltacht.
- (5) Caitheamh Aimsire tré Ghaeilge.
- (6) Polasaí Gaeilge R.T.E.
- (7) Aibhne, Locha agus Géim ag Eachtrannaí.
- (8) Téacs leabhra Gaeilge a bheith i Scola na Gaeltachta.
- (9) Suim Eagraí Gaeilge a mhúscailt ins an nGaeltacht.
- (10) Daoine saibhir ag fáil níos saibhre, Daoine bochta mar a chéile.

Bí Linn. Muid Féin a Chéile.

An bhileog a scaipeadh faoin gcruinniú poiblí i Scoil an Chnuic ar an 23 Márta 1969, ag ar socraíodh Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta a bhunú

Sibhialta na Gaeltachta!

Ar an *Irish Times* (13 Meitheamh 1969), foilsíodh alt faoin toghchán i nGaillimh Thiar, scríofa ag Michael Heney. Bhí 75% den alt dírithe ar fheachtas Mhic an Iomaire. "Mac an Iomaire himself is a slightly paunchy 24, a fresh faced, almost cherubic, native speaker, who teaches in Tuam and drives an ancient Volkswagen.....Enthusiasm is certainly not lacking in this campaign," a scríobh sé. Dúirt sé go raibh samhlaíocht ag an bhfeachtas, mar shampla an teileagram a sheol Mac an Iomaire chuig an Taoiseach ag iarraidh 'free transport for those emigrants in Britain who wish to return to vote....'

Foilsíodh alt fada ó pheann Máirtín Uí Chadhain faoin bhfeachtas toghchánaíochta i gComhar (Lúnasa, 1969) faoin teideal ‘Gaillimh Thiar’. Is léir ón méid a scríobh Ó Cadhain go raibh neart oibrithe ar fáil sa bhfeachtas ach gan mórán eagair orthu.

Eachtra na dTairní roimh charr an Taoisigh

Do réir mar a bhí an feachtas ag dul ar aghaidh bhí sé ag fáil níos binbí agus níos nimhní idir lucht tacaíochta an Teachta Johnny Geoghegan (FF) ó Charna agus lucht tacaíochta Mhic an Iomaire. “Stróic plandóg d’iníon le Johnny Geoghegan¹⁰ ár gcuid bileogaí as comhair an phobail taobh amuigh de shéipéal Charna,” a scríobh Ó Cadhain san alt úd i gComhar.

Nuair a tháinig an Taoiseach, Jack Lynch, chomh fada leis an gCeathrú Rua, bhí slua breá de lucht tacaíochta Fhianna Fáil ann le fáilte a chur roimhe. Ach ní thabharfadh grúpa ó Chearta Sibhialta cead cainte dhó go dtí go bhfreagródh sé roinnt ceisteanna a bhí scríofa amach ar phíosa pháipéir a bhí ag Joe Steve Ó Neachtain¹¹. Ba í an chéad cheist a bhí ar an liosta ná “Cén fáth ar fhág 5,000 duine an áit ó 1956?” Ach ba é scéal na dtairní roimh charr an Taoisigh, Jack Lynch, ar an mbóthair gar go maith don áit a bhfuil ceanncheathrú TG4 anois is mó a tharraing aird ar an bhfeachtas go náisiúnta agus droch-chlú ar na Cearta Sibhialta go háitiúil.

Seo an cur síos a bhí ag Ó Cadhain eachtra na dtairní: “Ag Droichead na Tulaí, pas cúng den bhóthar, a rinne duine, ar a údarás féin amháin, na tairní a spré.... Spré sé na tairní nuair a chonaic sé an chóisir charrannaí aniar chuige ag an gcrosbhóthar.... Cho luath is a chrap an chóisir leo soir ar a n-aistir aríst bhí sé amuigh ar an mbóthar nó gur scuab sé an bhrat tairní den bhóthar le fána síos sa bhfíodán. Ní fhéadfaidís aon charr eile a lot.”

An Domhnach dár gcionn, taobh amuigh de Shéipéal Ros a’ Mhíl áit a raibh duine de na Cearta Sibhialta ag caint ar son Mhic an Iomaire, tá sé ráite gur dhúirt bean leis, ‘Níl sibh Ceart agus níl sibh Sibhialta’. Is ar ‘eilimintí de chuid Shinn Féin’ a ghlac páirt sa bhfeachtas, a chuireann Mac an Iomaire an locht.

Níorbh é sin an t-aon rud a cuireadh i leith na Gluaiseachta le linn an fheachtais. Cuireadh ráfla amach an tráthnóna roimh an vótáil go raibh Johnny Geoghegan, iarrthóir Fhianna Fáil, caillte¹². Chreid Peadar Mac an Iomaire é féin an scéal ar feadh píosa agus is beag nach ndeachaigh sé siar go Carna lena bhás a chású lena bhean chéile. Cuireadh

Peadar Mac an Iomaire ar ‘Fish-In’ a d’eagraigh Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta ar Abhainn Chasla, Luan Cásca 1969, go gairid théis bhunú na heagraíochta. Ba e Peadar an chéad Chathaoirleach a bhí ar an nGluaiseacht. [Buíochas do Mhaolsheachlainn Ó Caollaí]

i leith Fhianna Fáil gur scaipeadh litir thart i gCois Fharraige ó Roinn na Gaeltachta ar lá an toghcháin féin ag tabhairt le fios go raibh airgead mór á cheadú le caitheamh ar Chéibh Ros an Mhíl agus go raibh ardú fógartha ag Roinn na Gaeltachta sa deontas do na mná tí a bhíodh ag coinneáil scoláirí sna Coláistí Gaeilge.

Tar Éis an Toghcháin

Nuair a hosclaíodh na boscaí i mBeairic na Rinne Móire lá an chomhairimh bhí 1,522 vóta ag iarrthóir na gCearta Sibhialta, é sa gcúigiú áit as naonúr le 6.4% den vóta. Ní raibh ag Michael D. Higgins, a bhí ag seasamh le Páirtí an Lucht Oibre ach 1,174 vóta. I gConamara Theas is mó a fuair sé vótaí, ar ndóigh. Seo é an briseadh síos a thug Peadar dom le gairid ó bharr a chinn ar na vótaí a fuair sé i gConamara Theas: Bearna 25; Na Forbacha 36; An Spidéal 110; An Cnoc 193 as 300; An Tulaigh 88; Ros an Mhíl 67; An Cheathrú Rua 93, Tuairín 60. Is beag an vóta a fuair sé i Leitir Móir ach bhí vóta maith aige i dTír an Fhia, áit a raibh col ceathar lena athair agus col seisear leis féin

10 Máire Geoghegan-Quinn atá i gceist ag Ó Cadhain. Bhí sí thart ar 18 mbliana déag ag an am.

11 Seo a leanas an cur síos atá ag Joe Steve Ó Neachtain ar an lá úd ar tháinig Jack Lynch ar an gCeathrú Rua, san aiste ‘An Modh Díreach’ sa leabhar, *Ag Caint Linn Fhéin* (CIC, 2013): ‘Dhiúltaigh muid cead cainte a thabhairt dó fhéin nó do Theachtaí Dála áitiúla, a bhí go láidir i rialtas ag an am, nó go bhfreagróidís ceisteanna i dtaobh riachtanaí áitiúla ar dtús. Deich gceist a bhí scríofa chomh soiléir leis na deich n-aitheanta ar pháipéar dhóibh. Dhiúltaigh siad aon aitheantas a thabhairt dár n-iarratas agus dhiúltaigh muidne dá réir, cead a gcomhairle fhéin, a thabhairt dhóibhsean. Ar ndóigh, nádúrtha go maith, chuir an beart seo olc ar go leor de lucht leanúna an pháirtí, go háirithe nuair a cuireadh tairní felt ar an mbóthar roimh carr an Taoisigh ar a bhealach abhaile agus tolladh na boinn’.

12 Ráfla inchreidte a bhí ann mar gur tharla sé cheana i gConamara gur bhásaigh Theachta Dála de chuid Fhianna Fáil ón gCeathrú Rua, John Keane, an lá roimh an vótáil i 1948 agus gur coinníodh an scéal ina rún go raibh an toghchán thart. Go dtí an lá atá inniu ann, níl fhios cé a tháinig aníos leis an smaoineamh ach cuireadh an locht ar Ghluaiseacht Cearta Sibhialta.

ag canbhásáil dhó. Is beag a bhí aige in Inis Mór ach fuair sé 40 vóta in Inis Oírr agus 36 in Inis Meáin, do réir na dtealaithe a coinníodh ag an am.

Is cinnte gur chroith feachtas Mhic an Iomaire Fianna Fáil ach aisteach go leor níor chaill an páirtí tacaíocht i nGaillimh Thiar cé gur laghdaigh vóta an pháirtí go náisiúnta. Fine Gael is mó a chaill tacaíochta i nGaillimh Thiar. Ach thit vótaí Johnny Geoghegan, iarrthóir Fhianna Fáil i gConamara, ó 6,982 i 1965 go dtí 4,923 i 1969. As an 1,738 vóta a bhí ag Peadar nuair a cuireadh as an rása é, gan aon iarrthóir ó Fhianna Fáil fágtha, d'aistrigh 485 vóta ag Coogan (FG), 251 ag Mannion (FG) agus 283 ag Tierney (Lab). Bhí 729 nár aistrigh ag duine ar bith, vótaí ó phoblachtánaigh agus ó lucht Fhianna Fáil, nach mbeadh sásta vóta a chaitheamh d'aon cheann de na páirtithe.

Tar éis an toghcháin ceapadh Bobby Molloy agus Johnny Geoghegan ina nAirí Sóisearach sa rialtas. Dúirt John Healy, an comhfhreagraí polaitiúil ag an *Irish Times* go mba cheart do Bhobby Molloy agus Johnny Geoghegan a bheith buíoch do Chearta Sibhialta na Gaeltacht faoina gcuid ceapachán¹³. Is

cinnte gur chaill Peadar Mac an Iomaire tacaíocht áirithe de bharr an bhealaigh nár tugadh cead cainte don Taoiseach, Jack Lynch, ar an gCeathrú Rua agus de bharr na dtairní a scaipeadh ar an mbóthair roimh a charr. Ar an dtaobh eile den scéal, baineadh amach poiblíocht náisiúnta don Ghluaiseacht agus tarraingíodh aird na meán ar fhadhbanna Chonamara, de bharr na dtairní.

Tar Éis an Toghcháin

Tá an cuma ar an scéal gur ghlac Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta sos beag tar éis an toghcháin. Is beag eile a tharla sa darna leath den bhliain. I mí Lúnasa 1969, ionsaíodh ceantair náisiúnacha i nDoire agus i mBéal Feirste. Thaisteal Seosamh Ó Cuaig agus Deasún Fennell go Doire, tar éis do mhuintir Thaobh an Bhogaigh an RIC a choinneáil amach. Is ansin a chonaic siad *Raidió Free Derry* i mbun oibre. B'shin an inspioráid don chéad mhórfheachtas eile de chuid Gluaiseacht Chearta Sibhialta na Gaeltachta, Saor Raidió Chonamara a chur ar an aer le linn na Cásca 1970. Beidh trácht ar sin i mBISEACH 2020. ■

I mbun feachtasaíochta don Olltoghchán 1969, ó chlé tá Máirtín Ó Cadhain, Peadar Mac an Iomaire, Frank Flannery agus Seán Ó Tuairisg

¹³ Seans go raibh an t-ardú céime ag dul do Bhobby Molloy ar aon chaoi, mar pholaiteoir óg cathrach den chéad ghlún eile, a chruthaigh go maith mar Aire Rialtais. Glactar leis gur ardaíodh Johnny Geoghegan le greim a choinneáil ar shuíochán Fhianna Fáil i gConamara.